

KRİZ DÖNEMİNDE İŞSİZLİĞİ ÖNLEMEDE KULLANILABİLECEK ALTERNATİF BİR MODEL

Orhan ŞENER*

I. Giriş

Son otuz yıldan beri gelişmiş ülkelerde kamunun bürokrasi, adam kayırma ve kötü yönetiminden; özel sektörün kayıt dışı kalma, vergi kaçırma ve tekelleşme gibi olumsuzluklarından kaynaklanan sorunlarına çözüm getirmek amacıyla yeni bir üçüncü sektör geliştirildi. Endüstriyel Demokrasi (industrial democracy) ya da halk kapitalizmi (people's capitalism) adıyla ekonomi literatüründe yerini alan bu sistem gelişmiş ülkelerde demokrasinin daha da iyi işlemesini sağlamak amacıyla oldukça yaygın bir uygulama alanı buldu. Halk kapitalizmi modeli, finansal kriz nedeniyle faaliyetlerini durdurma aşamasında olan firmaların devlet tarafından kurtarılmaları yerine çalışanlarına satılmasını öngörmektedir. Böylece, ekonominin üretim kapasitesinde olası bir düşme önlenirken, ayrıca işsizlik sorunu da sistemli bir biçimde çözüme kavuşturulmaktadır. .

Bu yazının amacı, mali krizlerin yol açtığı işsizlik sorununa çözüm getiremeye yönelik olup, aşağıda konuya ilişkin ekonomik gerekçeler ve dünya uygulamaları özlü olarak ele alınmaktadır.

II. Endüstriyel Demokrasinin Teorik Dayanakları

Çalışanların çalıştıkları firmaya sahip olmalarını öngören bu sistem kapitalizmin ve sosyalizmin iyi taraflarını birleştirmeye çalışan

---

* Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, orhan.sener@khas.edu.tr

John Stuart Mill tarafından yüz yıl kadar önce formüle edilmeye çalışıldı. Aynı model sonraki yıllarda ise, "Capitalism, Socialism and Democracy" adlı yapıtında Marxist anlayıştan ayrı bir yol izleyen Schumpeter tarafından daha da sistemli bir biçimde savunuldu. Schumpeter, özet olarak: kapitalizmin kendi yarattığı iç dinamiğiyle ileride sosyalizmle bir noktada buluşacağı görüşünü benimsedi. Bu nedenle, bugünkü uygulamanın fikir babasının Schumpeter olduğunu söyleyebiliriz.

Böylece, her iki ekonomistin görüşleri günümüzde özelleştirmenin sosyal yönüne ağırlık veren bir biçimde, "Halk Kapitalizmi" adıyla geniş bir uygulama alanı buldu.

Son yıllardaki uygulamalar Japonya, ABD, İngiltere, Fransa başta olmak üzere çok sayıda gelişmiş ülkelere yayıldı. Özelleştirmenin insan faktörü yönüne ağırlık veren bu model ne yazık ki, ülkemizde pek uygulama alanı bulamamıştır. Türkiye'de halk kapitalizmine örnek olarak Ereğli Demir Çelik Fabrikasının bazı ünitelerinin bir sendikaya satılması örnek olarak gösterilmektedir. Ne var ki, bu tür uygulama bizce yanlış bir örnektir. Çünkü, halk kapitalizmi uygulamasında finansal güçle karşılaşan firma doğrudan doğruya çalışanlarına (işçilerine, memurlarına ve yöneticilerine) satılmalıdır. İş Bankası ve Yapı Kredi Bankasının çalışanları için oluşturdukları tasarruf sandıkları da yine yanlış olarak halk kapitalizmine örnek olarak gösterilmektedir. Bu açıklamalarımıza göre Türkiye'de Batı'daki uygulamalara benzer bir halk kapitalizmi örneği mevcut değildir. Bununla birlikte önemsiz de olsa, garsonlarına ve diğer çalışanlarına satılan Beyoğlu'ndaki Abdullah lokantası örnek olarak gösterilebiliriz. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde aşağıda örnekleri sıralanan çok sayıda örnek bulunmaktadır.

III. Dünya Uygulaması Örnekleri

Halk kapitalizmi yüzyılın son yarısında dünyanın çok sayıdaki ülkesinde giderek yaygın bir uygulama alanı buldu. Ancak, uygulama biçimi ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, ABD'de, çalışanlara kârdan pay vermeye ya da kar paylaşılmasına yönelik olarak, pay sahipliği (employee stock ownership) hakkı verilmektedir. Ja-

ponya ve Çin'de ise, çalışanlara prodüktiviteye yaptıkları katkıya uygun olarak prim ödemesi yapılmaktadır. Bazı firmalar ise, üretim artışında katkısı olanlara maaşlarına ek olarak ayrıca ikramiye öderler. Ne var ki, bütün bu uygulamalar tam anlamıyla halk kapitalizmine örnek oluşturmamaktadır.

Ancak, halk kapitalizminin özüne uygun olan ve oldukça yaygınlaşan bir uygulama biçimi, finansal güçlük içine düşen firmaların çalışanlarına satılması biçiminde oldu. Daha 1976 yılında ABD'de 6000 firma 10 milyon kadar çalışanlarına satıldı. Günümüzde ise, bu sayının birkaç katına yükseldiği tahmin edilmektedir. Çalışanlarına satılan bazı firmalar arasında Philips Petroleum, Healthtrust, Weirton Steel, Dan River, Eastern Airways, US Sugar Corporation, Cone Milles Corporation ve Rath Packingyer almaktadır.

Fransa'da Paribas, Saint Gobain, Agency Havas, elektrik şirketi ve daha 75 kadar kamu kuruluşu çalışanlarına satılmıştır. İngiltere'de ise, özelleştirme yolu ile çalışanlarına satılan kamu ve özel şirket sayısı daha da fazladır. İngiliz uygulama örneklerini ise, British Telecom, Britoil, Ferranti, British Sugar, Cable and Wireless ile British Airwaysolarak sıralayabiliriz. (2)

IV. Sistemin Faydaları

Dünya uygulamaları zor durumda kalan kamu ve özel sektör firmalarının çalışanlarına satılması sonucu aşağıdaki faydaların realize edildiğini göstermektedir.

1. Ücretler, üretim planlaması ve fiyatlama ve yönetim gibi önemli konularda; çalışanlar alınan kararlara katıldıklarından, yetki ve sorumlukları dengelenmektedir.
2. Çalışanların firmanın kendilerine ait olduğu duygusuyla hareket etmeleri doğrudan doğruya verimlerini artırmaktadır.
3. Verim artışı üretimi, üretim artışı ise çalışanların gelirini artırmaktadır.
4. Uygulamada çalışanlar için oluşturulan emekli sandığı fonuna ve firmalarının finansman fonuna yaptıkları ödemelerin faiz gelirleri sırasıyla % 25 - %50 oranlarında gelir ver-

gisinden bağışık tutulmaktadır. Böylece, bu firmalar yüksek faizle bankalardan kredi alma zorunda kalmamaktadır.

5. Çalışanların gelirindeki artış nedeniyle firmalarının finansmanı için ayıracakları emeklilik fonu daha da sağlamlaşacağından, başka firmalarca ele geçirilmeleri de önlenecektir.
6. Öte yandan, finansman fonuna yatırılan tasarruflar için elde edilen faiz geliri, piyasaya göre daha yüksek olduğundan, çalışanlar bu fona daha fazla para yatırma yönünden teşvik edilmektedirler.
7. Sistemin en önemli faydası ise, devletin zor durumda kalan özel ve kamu firmalarını kurtarma zorunda kalmamasıdır. Böylece, vergi mükelleflerinin kurtarma operasyonlarının finansmanının yükünü çekmeleri de önlenmektedir.
8. Sistemin uygulaması yaygınlaştıkça, üretimin artışı nedeniyle, enflasyonun önlenmesi de kolaylaşacaktır.

V. SONUÇ

Türkiye’de son yıllarda baskı gruplarının etkisiyle, bazı siyasi partilerinin tercihleri doğrultusunda ve özelleştirme lobisinin de yönlendirmesiyle çok sayıda özel ve kamu bankası kurtarma operasyonlarına tabi tutulmuşlardır. TMSF aracılığıyla kurtarılan mali kuruluşların hazineye olan artan maliyeti yeni krizler için uygun bir ortam yaratmaktadır. Örneğin, 2001 krizinde batan bankaların hazineye olan maliyetinin 50 milyar doları geçtiği anlaşılmaktadır. Bu zararın büyüklüğü, yaklaşık olarak bütçeden çalışanlara ödenen maaş ve aylık toplamına, ya da devletin 1 yıllık borç servisinin giderlerini geçmektedir. Eğer Türkiye’de hükümetler bankaları kurtarma yerine çalışanlarına satılmasını teşvik etseydi, memur ve işçilerin maaşları günümüzde neredeyse iki katı kadar olacaktı. Ayrıca krizin dibe vurması önlenebileceği gibi ayrıca işsizlik sorunu da önemini kaybedecekti. Bu açıklanan nedenlerle, batma aşamasına gelen fabrika ve işyerlerinin doğrudan doğruya çalışanlarına satılmasıyla, günümüzde yaşanmakta olan krizin derinleşmesini önleyecektir.

Öte yandan, özelleştirme uygulamalarının çok sayıda çalışanı işsiz bırakmasının yol açacağı ekonomik ve sosyal sorunlar da kendiliğinden çözüme kavuşturulacaktır. Bu model ayrıca Türkiye’de uygulanmakta olan çarpık özelleştirme uygulamaları nedeniyle ortaya çıkan işsizliği ve artan dolaylı vergi yükü biçimindeki sosyal maliyetleri de önleyeceğinden, kamu ekonomisinin gelir dağılımı, kaynak ayırımı etkinliği ve istikrar fonksiyonlarını da yerine getirecektir.

KAYNAKÇA

- (1) Şener, Orhan: Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi, BETA (10. baskı), s. 103-106, İstanbul, 2001
- (2) Gianaris, Nicholas: Contemporary Public Finance, Praeger, New York, s. 40-43,1989.